

matrimonio adsenescunt, aversantes exinde contactum masculorum (1), usque ad oscula filiorum. Invenit scilicet diabolus, post luxuriam, etiam castitatem perditricem (2), quo magis reus sit christianus, qui castitatem recusaverit conservatricem. Erunt nobis in testimonium et fœminæ quædam sæculares, ob univiratus obstinationem, famam consecute: ut Dido (3), quæ profuga in alieno solo, ubi nuptias regis ultro optasse debuerat, ne tamen secundas experiretur, (a) maluit e contrario uri quam nubere; vel illa Lucretia quæ etsi (4) semel per vim, et invita, alium virum passa est, sanguine suo (b) maculatam (5) carnem abluit, ne viveret jam non sibi univira. (c) Plura exempla curio-

sius de nostris invenias (6), et quidem tanto potiora, quanto facilius (7) est vivere in castitate, quam pro ea mori; hoc est, animæ id bonum misceri, quam non vivendo separari (8) Quanti igitur et quantæ in ecclesiasticis ordinibus de continentia censentur, qui (9) Deo nubere maluerunt, qui carnis suæ honorem restituerunt, quique (10) se jam illius ævi filios dicaverunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis, et totum illud quod intra paradisum non potuit admitti? Unde præsumendum est hos, qui intra paradisum recipi volent, tandem debere cessare ab ea re, a qua paradisus intactus est.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Exinde adempto contactu *Fran. Par.*
 (2) Lux castitatis *Fran. Par.*
 (3) Aliqua Dido *Rig.*
 (4) Ut *Fran. Par. et Rhen.*
 (5) Maculata *Rhen. certo Rhen. Seml. Pam.*
 (6) Inveniam *Rhen. Seml. Pam.*
 (7) Quanto majus est *Rhen. Pam. Rig.*

- B (8) Quam vivendo separari animam a malo *Jm* id bonum inseri, quam viventi separari *lat.* quam non vivendo separari. Quantæ et quæ *cod. Wouw.* quam vivendo separari animam *Fran. Par.*
 (9) Quæ *Fran.*
 (10) Quæque *Fran.*

COMMENTARIUS.

(a) *Maluit e contrario uri quam nubere.* Igne contrario scilicet amoris ignem extinxit. *Rig.*

(b) *Maculatam carnem.* Animus enim immaculatus resisterat adulterio. Itaque splendide ac verissime dictum illud a declamatore quodam veteri. *Duo fuerunt, et unus adulterium commisit.* Præclare autem Augustinus hujus facinoris gloriam elevans, ut vanam, ut

humanam, ut minime christianam, non esse ait in ea specie quod tantopere laudetur. *Lucretia violata, inquit, Lucretiam castam interemit. Cum intersectricem innocentis et castæ tanta prædicatione laudatis? Rig.*

(c) *Plura exempla curiosius de nostris invenias.* Totam periodum hic representamus uti est in exemplari... Agobardino. *Rig.*

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE MONOGAMIA ^(d)

LIBER.

ARGUMENTUM. — *Montanum hic passim Paracletum nominat, hæreticumque negat, quamvis Cataphrygarum sectatorem. Mediam autem se viam tenere inter eos qui negant nuptias, et alios qui plures repetitas inducunt; adeoque Monogamiam tuetur, docetque novam non esse hanc disciplinam, sed veterem et propriam Christianorum.*

CAPUT PRIMUM.

Hæretici nuptias auferunt (e), Psychici (11) ingerunt (f). Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis, lex Creatoris? (g) Inter alienos spadones et (h) aurigas (12) tuos tantumdem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo; proinde et

LECTIONES VARIANTES.

- (11) Psychici *Rhen.*

- (12) Urigas *Priorius*; origas sive perorigas *conjecit Rig.*

COMMENTARIUS.

(d) Aperte hoc libro, atque item sequentibus. *D* Montani dogma tuetur. Credebat autem instare diem Domini, et fideles volebat esse ad martyria paratissimos. Itaque detrahenda putavit Christianis omnia vitæ humanioris retinacula, quæ solebant animos ad pericula reddere segniores. Cujusmodi sunt uxores et liberi, et curæ ex istis multiplices. Quod consilium, alias forstean excusabile, cum etiam detortis et Dei et Apostoli verbis, unde sibi plerique nimium blandiebantur, aggredi non dubitaverit, jure est ab Ecclesia reprehensum damnatumque. *Rig.*

CAP. I. — (e) *Hæretici nuptias auferunt.* Marcionitas hic tantum signat, qui conjugium condemnabant. *LE PR.*

(f) *Psychici ingerunt.* Mediam viam tenere velle videtur, inter Marcionitas qui nuptias damnabant, et Psychicos qui nuptias repetere concedebant. Non est autem dubium quin per psychicos, orthodoxos intel-

ligat, quorum e numero fuisse se testatur lib. adv. *Prax.* c. 1: *et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disjuncta a Psychicis.* Psychicos vero, veluti animales dixit, quoniam ex quo Montani factus est assecla, *spiritalem* se vocavit, animalis vero homo ea non percipit quæ sunt spiritus Dei ut habet Apostolus I Cor. II, *ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ.* *Rig.*

(g) *Inter alienos spadones.* Hoc est, inter hæreticos, qui nuptias auferunt. Hæretici alieni et extranei sunt Catholicis. Spadones vocat osores nuptiarum. *Rig.*

(h) *Et aurigas tuos.* Legendum, et *perorigas tuos.* Varroni, lib. II de re rust. ubi de admissura equarum, Peroriga dicitur quisquis admittit. Itaque acutissime Perorigas, sive praurigas, sive prurigas vocat Psychicos, qui, ut ipse ait, nuptias ingerebant, et quasi pruriginem conciliabant. *Tuos*, dicit, legem compellans; nam alieni ab ea non censebantur etiam

te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia ejusmodi laudanda, quia hæretica est; neque licentia defendenda, quia psychica est. Illa blasphematur, ista luxuriatur. Illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. Penes nos autem, quos spirituales merito dici facit agnitio (1) spiritualium charismatum, continentia tam religiosa est, quam licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum Creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non cogitur; ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. Unum matrimonium novimus, sicut unum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet et pudorem. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita, dum quæ sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, ut contraria spiritui (2). *Caro*, inquit, *adversus spiritum concupiscit, et spiritus adversus carnem* (Gal., V, 17). Quid autem concupiscet caro, quam quæ magis carnis sunt? Propter quod et in primordio extranea spiritus facta est: *Non*, inquit (Gen., VI, 5), *permanebit spiritus meus in istis hominibus in ævum, eo quod caro sint.*

CAPUT II.

Itaque Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobrant (3). Nec ulla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quam dum existimant novæ disciplinæ institutorem, et quidem durissimæ (4) illis, ut jam de hoc primum consistendum sit in (5) generali retractatu. An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, quod aut novum deputari possit adversus catholicam traditionem, aut onerosum adversus levem sarcinam Domini (6)? De utroque autem ipse Dominus pronuntiavit. Dicens enim: *Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, sed nondum potestis portare ea: cum venerit Spiritus Sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem* (Jo., XVI, 12), satis utique præterdit ea acturum illum quæ et nova existimari possint, ut nunquam retro edita, et aliquanto onerosa, ut idcirco non edita. Ergo, inquis, hæc argumentatione quidvis novum et onerosum Paracletum adscribi poterit, etsi ab adversario spiritu fuerit. Non utique. Adversarius enim spiritus ex diversitate prædicationis appareret (7), primo regulam adulterans fidei, et ita ordinem adulterans disciplinæ; quia ejus gradus prior est, ejus corruptela antecedit, id est fidei, quæ prior est disciplina. Ante quis de Deo hæreticus sit necesse est, et tunc de instituto. Paracletus autem multa ha-

bens edocere, quæ in illum distulit Dominus, secundum præfinitionem, ipsum primo Christum contestabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei Creatoris, et ipsum glorificabit, et de ipso commemorabit; et sic de principali regula agnitus, illa multa quæ sunt disciplinarum revelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet novis, quia nunc revelantur; licet onerosis, quia nec nunc sustententur; non alterius tamen Christi, quam qui habere se dixit, et alia multa, quæ a Paracletis edocerentur; non minus istis onerosa, quam illis a quibus nondum tunc sustinebantur.

CAPUT III.

Sed an onerosa monogamia, viderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem nova, de hoc interrim constet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam et solidam virginitatem sive continentiam Paracletus hodie determinasset, ut ne unis quidem nuptiis fervorem carnis despumare permitteret, sic quoque nihil novi inducere videretur; ipso Domino spadonibus aperiente regna cælorum (Matth., XIX, 12), (a) ut et ipso spadone; ad quem spectans et Apostolus, propterea et ipse castratus, continentiam mavult. Sed salvo, inquis, jure nubendi. Plane salvo; et videbimus quousque; nihilominus jam ex ea parte destructo, qua continentiam præfert. *Bonum*, inquit, *homini mulierem non contingere* (I Cor., VII, 1). Ergo malum est contingere. (b) Nihil enim bono contrarium, nisi malum. Ideoque superesse, ut et qui habeant uxores sic sint, quasi non habeant; quo magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam causas cur ita suadeat; quod inuupti de Deo cogitent: *nupti vero quomodo in matrimonio quis suo placeat* (I Cor., VII, 52). Et possum contendere: non mere bonum esse, quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet. Permissio habet causam, aliquando et necessitatis (8). Denique, in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult: *Volo vos*, inquit, *omnes sic esse, quomodo et ego* (I Cor., VII, 7). Et cum ostendit melius esse (9), quid utique se velle confirmat, quam quod melius esse præmisit? Et ita, si aliud quam quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens, non mere bonum ostendit, quod invitatus indulgit. Denique cum dicit, *Melius est nubere quam uri*; quale id bonum intelligendum est, quod melius est pœna? quod non potest videri melius, nisi pessimo comparatum? Bonum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Agnitio abest Rhen. Frm.
 (2) Contraria spiritus Rhen.
 (3) Exprobrant Rhen.
 (4) Durissimæ Rhen.
 (5) Ut Rhen.

- (6) Domini abest Rhen. Par.
 (7) Apparet Leop.
 (8) Necessitas Seml.
 (9) Esse quid, utique Seml.

COMMENTARIUS.

Septimio Psychici, qui et Catholici. RIC.—*Urigas tuos*. Si legas urigas, quasi ab urendo, hoc est qui pruriginem veluti movebunt, quid juvabunt illa commenta Pamellii de aurigis in Circo Rom.? LE PR.

CAP. III.—(a) *Ut et ipso spadone*. Etsi vox illa qua Christus Dominus significatur, parum conveniat eximie illius integritati, nullus dubitat cum virginem

et ex virgine natum fuisse. LE PR.

(b) *Nihil enim bono contrarium nisi malum*. Paulo latius hic tractat quod præced. lib. attigit cap. 5. ex quorum utroque ipsa pene verba transcripsit B. Hieronymus, lib. I *adv. Jovin*, quæ quomodo intelligi possunt, non ut damnentur primæ nuptiæ. ostendit apolog. ad Pammachium. PAM.

conditionem rei ipsius. Alioquin quæ (1) res et viris A et fœminis omnibus adest (2) ad matrimonium et stuprum? commixtio carnis scilicet, ejus concupiscentiam Dominus (3) stupro adæquavit. Ergo, inquis, jam et primas, id est, unas nuptias destruis. Nec immerito, quoniam et ipsæ ex eo constant, quo et stuprum. Ideo optimum est homini mulierem non attingere, et ideo virginis principalis sanctitas, quia caret stupri adfinitate. Et cum hæc etiam de primis et unis nuptiis prætendi ad causam continentiae possint, quanto magis secundo matrimonio recusando præjudicabunt (4)! Gratus esto, si semel tibi indulsit Deus nubere; gratus autem eris, si iterum indulsisse illum tibi nescias. Cæterum, abuteris indulgentia, cum sine modestia uteris. Modestia a modo intelligitur. Non tibi sufficit de summo illo immaculatæ (5) B virginitatis gradu in secundum recidis (6) nubendo; sed in tertium adhuc devolveris, et in quartum, et fortassis in plures, postquam in secunda statione continens non fuisti: quia nec prohibere plures nuptias voluit, qui de secundis provocandis retractavit. Nubamus igitur quotidie, et nubentes ab ultimo die deprehendamus tanquam Sodoma et Gomorra: quo die, Væ illud super prægnantes [adimplebitur], (7) id est, super maritos et incontinentes: de nuptiis enim uteri, et ubera, et infantes. Et quando finis nubendi? (a) Credo post finem vivendi.

CAPUT X.

Renuntiemus carnalibus, ut aliquando spiritalia retractemus (8). Rape occasionem, etsi non exoptatissimam, atamen opportunam, non habere cui de- C bitum solveres, et a quo exsolvereris: desiisti esse debitor. O te felicem! dimisisti debitorem; sustine damnum (9). Quid si, quod diximus damnum, lucrum sentias? Per continentiam enim negotiaberis magnam substantiam sanctitatis; parcimonia carnis, spiritum (10) adquies. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quam alium se homo sentiat: cum forte a sua fœmina cessat, spiritaliter sapit. Si

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Quæ abest a Pam. Rhen. Seml.
 (1) Eadem imponit, est enim et matr. Fran. Par. Pam.
 (3) Scilicet certandum ejus concupiscentia nos Pam.
 (2) Prævidebuntur Rhen. Pam.
 (3) Junxere Rhen. siucere conjiciebat id. in uxora Pam. Par.
 (4) Deliquisse Rhen. Pam.
 (5) Hoc verb. utulit Rig.
 (6) Fructificemus Rig.
 (7) Simile damnum Rhen. Pam.
 (8) Carnis servientis Fran. Par. carni sævient Jun.
 (9) Purificationi orationem commendavit causatus id q. a. t. permiserat Pam. Par. Fran.

orationem facit ad Dominum, prope est cælo. Si scrip- turis incumbit, totus illic est. Si psalmum canit, placet sibi. Si demonem adjurat, confidit sibi. (b) Ideo Apostolus temporalem purificationem orationum commendandarum causa adjecit; ut sciremus, quod ad tempus prodest (11) semper nobis exercendum esse, ut semper prosit. Quotidie (12), imo omni momento oratio hominibus necessaria est, utique et continetia, postquam oratio necessaria est. Oratio de conscientia procedit. Si conscientia erubescat (13), erubescit oratio. Spiritus deducit orationem ad Deum. Si spiritus reus apud se sit conscientiae erubescens, quomodo audebit orationem ducere ab illa (14), de qua erubescit et ipse suffunditur sanctus minister? Etenim est prophetica vox veteris Testamen- ti: Sancti eritis, quia Deus sanctus (Lev., XI, 44, sq.; XIX, 2; 1 Petr., I, 16); et rursus: Cum sancto sanctificaberis, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus (Ps., XVIII, 26). Debemus enim ita ingredi in disciplina Domini, ut dignum est, non secundum carnis calentes concupiscentias (15). Ita enim et Apostolus dicit, quod sapere secundum carnem mors sit; secundum spiritum vero sapere (c) vita æterna sit in Christo Jesu Domino nostro. Si hæc obfusio (16), etiam cum in unis nuptiis res carnis exercetur, Spiritum Sanctum avertit, quanto magis cum in secundo matrimonio agitur?

CAPUT XI.

Duplex enim rubor est; quia in secundo matrimo- nio duæ uxores eundem circumstant maritum; una C spiritu, alia in carne: neque enim pristinam poteris odisse, cui etiam religiosiorem (17) reservas affectionem, ut jam receptæ apud Dominum, pro ejus spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis. Stabis ergo ad Dominum cum tot uxoribus, quot in oratione commemoras? et offeres pro duabus? et commendabis (18) illas duas per sacerdotem de monogamia ordinatum, aut etiam de virginitate sanctum, circumdatum virginibus ac univiris, et ascendet sacri-

- (10) Cod. Wouveri: Quot. imo si omni mom. Rig.: Quotidie, omni mom. al.: si quot., omni mom.
 (11) Cod. Wouveri: si conscientia erubescit. Rig. conscientie erubescens.
 (12) Cod. Agobardi: orat. deducere ab alia re. Verba de qua — minister Rig. solus refert.
 (13) Rhen. alique: ut deodignum fructum, non sec. carnis ex qua lentio conc. Rig. calentes concupiscentias Par. f. squalentes. Jun.
 (14) Obtusio Fran. Par. Pam.
 (15) Cariorem Jun. clariorem Fran. Par.
 (16) Commemorabis Fran. Par.

COMMENTARIUS.

(a) Credo post finem vivendi. Sic legebat Hieronymus, *Epist. ad Geruntiam*, non ut in vulgatis editionibus, *post finem subaudi. Adhinniamus*, inquit, *ad omnes fœminas, et in exemplum Sodomæ et Gomorrhæ, ab ultimo die deprehendamus vendentes et ementes; et nubentes et nuptui tradentes, ut tunc sit finis conjugii, quando terminus vitæ.* Ric.

CAP. X.—(b) Ideo Apostolus temporalem purificationem orationum commendandarum causa adjecit. Religiosas nuptiarum inducias significat. Et aliquid ejusmodi

etiam apud Gentiles fuisse testatur illud Juvenalis, in sexta sat:

Ille petit veniam, quotiens non abstinet uxor
 Concubitu, sacris observandisque diebus. Ric.

(c) Vita æterna sit in Christo Jesu Domino nostro. Post hæc verba in antiquissimo exemplari leguntur plascula, quæ rejecta fuisse videntur, ob nimias laudes Priscæ illius montanicæ, ejus et verba citantur. Reddimus hic tamen, quo magis miremur hominem tantum etiam talibus decipi potuisse. Ric.

censetur. Iterum duo in unicus nuptiis. Etiam in ipsis animalibus monogamia recognoscitur, ne vel bestiae de moechia nascerentur. *Ex omnibus*, inquit, *bestiis*, ex omni carne, duo induces in arcam, ut vivant tecum masculus et foemina. Erunt de animalibus volatilibus secundum genus, et de omnibus serpentibus terrae, secundum genus ipsorum, duo ex omnibus introibunt ad te masculus et foemina. Eadem forma et septena ex binis adlegi mandat ex masculo et foemina, uno et una. Quod amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis foeminis introire non licuit.

CAPUT V.

Haec quantum ad primordiorum testimonium, et originis nostrae patrociniū, et divinae institutionis praedictum. Quae utique lex est, non monumentum; quoniam si ita factum est a primordio, invenimus nos ad initium dirigi a Christo: sicut in quaestione repudii, dicens illud propter duritiam ipsorum a Moysse esse permissum, ab initio autem non ita fuisse, sine dubio ad initium revocat matrimonii individualitatem. Ideoque quos *Deus ab initio conjunxit in unam carnem duos, hodie homo non separabit* (Gen., II, 24). Dicit et Apostolus scribens ad Ephesios: *Deum proposuisse in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporum, ad caput, id est, ad initium reciprocare universa in Christo, quae sunt super caelos et super terras in ipso* (Eph. I, 9, 10). Sic et duas Graeciae literas, summam et ultimam, sibi induit Dominus, initii et finis concurrentium in se figuras: uti quemadmodum α ad ω usque volvitur, et rursus ω ad α replicatur (Apocal. I, 8; XXII, 13), ita ostenderet in se esse et initii decursum ad finem, et finis recursum ad initium; ut omnis dispositio in eum desinens, per quem coepta est, per Sermonem scilicet Dei, qui caro factum est, proinde desinat quemadmodum et coepit. Et adeo in Christo omnia revocantur (1) ad initium, ut et fides reversa sit circumcissione ad integritatem carnis illius, sicut ab initio fuit; et libertas ciborum et sanguinis solius abstinentia sicut ab initio fuit: et matrimonii individualitas, sicut ab initio fuit, et repudii cohibitio, quod ab initio non fuit; et postremo totus homo in paradysum revocatur, ubi ab initio fuit. Cur ergo vel monogamum illo non debeat Adam referre, qui non potest tam integrum praestare, quam inde missus est? Quantum pertinet itaque ad initii restitutionem, id a te exigat et dispositionis et spei tuae ratio, quod ab initio fuit, secundum initium quod tibi et in Adam censetur, et in Noe recensetur. Elige in quo eorum initium tuum deputes. In ambobus te sibi monogamiae censura defendit. Sed et si initium transmittit ad finem, ut α ad ω , quomodo finis remittit ad initium, ut ω ad α , atque ita census noster transfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia non primo quod spiritale est, sed quod animale, dehinc quod spiritale: proin-

de videamus, an id ipsum debeas huic quoque censui secundo; an in eadem te forma esse conveniat, in qua novissimus quoque Adam, in qua et primus; quando novissimus Adam, id est Christus, innotuit in totum, quod etiam primus Adam ante exsilium. Sed donato infirmitati tuae carnis suae exemplo, perfectior Adam, id est Christus, eo quoque nomine perfectior qua integrior, volenti quidem tibi spado occurrit in carne; si vero non sufficis, monogamus occurrit in spiritu, unam habens Ecclesiam sponsam, secundum Adam et Evae figuram; quam Apostolus in illud magnum sacramentum interpretatur, in Christum et Ecclesiam, competisse carnali monogamiae per spiritalem. Vides igitur quemadmodum etiam in Christo novans censum, non possis cum sine monogamiae professione deferre, nisi carne sis quod spiritu ille est, licet et quod fuit in carne, aequae esse debueris. Sed adhuc nobis quaeramus aliquos originis principes. Non placent enim quibusdam monogami parentes, Adam et Noe, fortasse nec Christus. Ab Abraham denique provocant, prohibiti patrem alium praeter Deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abraham, sit et Paulus. In Evangelio, inquit, *ego vos generavi* (I Cor., IV, 16). Etiam Abrahamae te filium exhibe. Non enim (a) passivus tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est. Si enim ex fide filii deputatur Abrahamae, ut Apostolus docet, dicens ad Galatas: *Cognoscitis nempe, quia qui ex fide, isti sunt filii Abrahamae* (Gal. III, 7.); quando credidit Abraham Deo, et deputatum est ei in justitiam? Opinor, adhuc in monogamia, quia in circumcissione nondum. Quod si postea in utrumque mutatus est, et in digamiam per ancillae concubinitum, et in circumcissionem per testamenti signaculum, non potes illum patrem agnoscere, nisi tunc, cum Deo credidit; siquidem secundum fidem filius ejus es, non secundum carnem. Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est digamum, recipe et circumcissum. Si rejicis circumcissum, ergo recusabis et digamum. Duas dispositiones ejus, binis inter se modis diversis, miscere non poteris. Digamus cum circumcissione esse orsus est, monogamus cum praeputatione. Recipis digamiam? admitte et circumcissionem. Tueris praeputationem? teneris et monogamiae. Adeo autem monogami Abrahamae filius es, sicut et praeputiati; ut si circumcidaris, jam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in praeputatione justificatae. Habes Apostolum, discere cum Galatis. Proinde etsi digamiam tibi intuleris, non es illius Abrahamae filius, cujus fides in monogamia praecessit. Nam etsi postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quae ex fide digamiam praecedente filii habebant deputari Abrahamae. Exinde res viderint. Aliud sunt figurae, aliud formae. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines

LECTIONES VARIANTES.

(1) Revocarentur *Rhen*.

COMMENTARIUS.

CAP. V.—(a) *Passivus tibi census*, etc. Passivum censum, inquit Rhenanus, vocat censum infini-

tum, vagum, liberum, et licentem sive licentiosum. PAM.

transeunt adimpletae, definitiones permanent adimplende. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid digamia illa Abrahæ portendat, idem apostolus edocet, interpretator utriusque Testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertinens, hic certe unum matrimonium pertulit. Isti itaque sunt, ut opinor, in quibus censor. Cæteros nescio. Quorum si exempla circumspicis, alicujus David etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis, alicujus Salomonis etiam uxori- bus divitis; meliora sectari jussus, habes et Joseph unijugum, et hoc nomine, audeo dicere, patre meliorem; habes Moysen, Dei de proximo arbitrum; habes Aaronem, principalem sacerdotem. (a) Secundus quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem Dei induxit, in quo primo nomen Domini dedicatum est, non fuit digamus.

CAPUT VII.

Post vetera exempla originalium personarum, æque ad vetera transeamus instrumenta legalium Scripturarum, ut per ordinem (b) de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non dissolvit, sed adimplevit, interdum quæ volunt legis arripiunt; plane et nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem ejus, quæ secundum sententiam Apostolorum nec Patres sustinere voluerunt, concesserint; quæ vero ad justitiam spectant, non tantum reservata permanent, verum et ampliata: ut scilicet redundare possit justitia nostra super Scribarum et Phariseorum justitiam. Si justitia, utique et pudicitia. Si ergo, quoniam in lege præcipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat, ad suscitandum fratri suo semen, idque sæpius evenire in unam personam potest secundum callidam illam questionem Sadduceorum, ideo et alias putant permissam frequentiam nuptiarum; intelligere debebant primo rationem ipsius præcepti, et ita scient illam rationem jam cessantem ex eis esse quæ evacuata sunt legis. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum, quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat: *Crescite et redundate* (Gen. I, 28). Dehinc, quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur. Tertio, quoniam spadones et steriles ignominiosi habebantur. Itaque, ne proinde maledicti judica-

rentur, qui non naturæ reatu, at mortis præventu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere vicaria, et quasi postuma soboles supparabatur. At ubi et *Crescite et redundate* evacuavit extremitas temporum, inducente Apostolo (I Cor. VII, 29): *Superest, ut et qui habent uxores, sic sint, ac si non habeant, quia tempus in collecto est* (Jer. XXXI, 29); et: *Desiit uva acerba, a patribus manducata, filiorum dentes obstupescere: unusquisque enim in suo delicto morietur*; et spadones non tantum ignominia caruerunt, verum et gratiam meruerunt, iuvitati in regna cælorum, sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium ejus obtinuit non succedendi in matrimonium fratris. Et ita, ut prædiximus (1), quod cessavit valere, cessante ratione, non potest alii argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto viro uxor, fratri utique nuptura si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus: et illa nuptura in Domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri; quia et vetus lex admittit conjugium allophylorum. Cum autem et in Levitico cautum sit: *Quicumque sumpserit fratris uxorem, immunditia est, turpitudine, sine liberis morietur* (2) (Lev. XX, 51); sine dubio, dum ille prohibetur denuo nubere, et illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo conveniet et Legi, quam non in totum impugnat, cum ad epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertinet ad Legem, magis nobis competunt argumentationes ejus. Denique prohibet eadem, sacerdotes denuo nubere (Lev. XXXI, 14). (c) Filiam quoque sacerdotis jubet viduam vel ejectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi, et de pane ejus ali. Ideo, si semen non fuerit illi, non, ut si fuerit, denuo nubat: quanto magis enim non nubet, si filios habeat! sed ut, si habuerit, a filio potius alatur quam a patre, quo et filius præceptum Dei exsequatur, *Honora patrem et matrem* (Lev. XXXI, 15). Nos autem Jesus summus sacerdos et magnus Patris, de suo vestiens (quia [Gal. III, 27] *qui in Christo tinguntur, Christum induerunt*), (d) *sacerdotes Deo Patri suo fecit secundum Joannem* (Apoc. I, 6). Nam et illum adolescentem festinantem ad exequias patris ideo revocat, ut ostendat sacerdotes nos vocari ab eo, quos lex vocabat parentum sepulture adesse: (e) *Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, et super patrem suum, et super matrem suam non contaminabitur* (Lev. XXII, 13). Ergo et nos hoc

LECTIONES VARIANTES.

(1) Prædicimus *Venet.*

(2) *Morientur Fran. Venet.*

COMMENTARIUS.

(a) *Secundus quoque Moyses.* Jesum Nave significat, de cujus nuptiis nihil Scriptura tradidit. Itaque ex eo neque pro nuptiis, neque adversus nuptias, sive primas, sive secundas, quidquam colligitur. Et tamen Septimium sequitur Hieronymus lib. I adversus Jovinianum: *Ostende mihi, inquit, Jesum Nave, vel uxorem habuisse, vel filios.* Ric.

CAP. VII.—(b) *De omni nostra paratura.* Significat utriusque Instrumenti seu Testamenti Scripturas. Ric.

(c) *Filiam quoque sacerdotis, etc.* Clarius beatus Hieronymus: *Sacerdotalis vidua in domo jubetur sedere patris sui, nec secundum nosse matrimonium.* Sed

Auctor sequitur verba scripture Levit. XXII. PAM.

(d) *Sacerdotes nos Deo Patri fecit.* De intellectu vero hujus loci et verborum quæ sequuntur vide lib. præced. cap. 7. PAM.

(e) *Super omnem, inquit, animam defunctam.* Comparat etiam in hoc legem Evangelicam cum Moyse lege, quod sepelire patrem suum prohibeatur sacerdos magnus, Lev. XXI. Quare etiam apud Auctorem subintelligi debet, quod paulo prius de Jesu dictum est, summus sacerdos sive magnus, nam alioqui sacerdotibus aliis licebat intrare super animam patris, matris, fratris, et sororis virginis, uti habetur initio

(Trente.)

te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non A utuntur. Verum neque continentia ejusmodi laudanda, quia hæretica est; neque licentia defendenda, quia psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. Penes nos autem, quos spirituales merito dici facit agnitio (1) spiritualium charismatum, continentia tam religiosa est, quam licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum Creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non cogitur; ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. Unum matrimonium novimus, sicut unum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet et pudorem. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita, dum quæ sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, ut contraria spiritui (2). *Caro*, inquit, *adversus spiritum concupiscit, et spiritus adversus carnem* (*Gal.*, V, 17). Quid autem concupiscet caro, quam quæ magis carnis sunt? Propter quod et in primordio extranea spiritus facta est: *Non*, inquit (*Gen.*, VI, 5), *permanebit spiritus meus in istis hominibus in ævum, eo quod caro sint.*

CAPUT II.

Itaque Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobrant (3). Nec ulla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quam dum existimant novæ disciplinæ institutorem, et quidem durissimæ (4) illis, ut jam de hoc primum consistendum sit in (5) generali retractatu. An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, quod aut novum deputari possit adversus catholicam traditionem, aut onerosum adversus levem sarcinam Domini (6)? De utroque autem ipse Dominus pronuntiavit. Dicens enim: *Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, sed nondum potestis portare ea: cum venerit Spiritus Sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem* (*Jo.*, XVI, 12), satis utique præterdit ea acturum illum quæ et nova existimari possint, ut nunquam retro edita, et aliquanto onerosa, ut idcirco non edita. Ergo, inquis, hæc argumentatione quidvis novum et onerosum Paracleto adscribi poterit, etsi ab adversario spiritu fuerit. Non utique. Adversarius enim spiritus ex diversitate prædicationis appareret (7), primo regulam adulterans fidei, et ita ordinem adulterans disciplinæ; quia cujus gradus prior est, ejus corruptela antecedit, id est fidei, quæ prior est disciplina. Ante quis de Deo hæreticus sit necesse D est, et tunc de instituto. Paracletus autem multa ha-

bens edocere, quæ in illum distulit Dominus, secundum præfinitionem, ipsum primo Christum contestabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei Creatoris, et ipsum glorificabit, et de ipso commemorabit; et sic de principali regula agnitus, illa multa quæ sunt disciplinarum revelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet novis, quia nunc revelantur; licet onerosis, quia nec nunc sustententur; non alterius tamen Christi, quam qui habere se dixit, et alia multa, quæ a Paracleto edocerentur; non minus istis onerosa, quam illis a quibus nondum tunc sustinebantur.

CAPUT III.

Sed an onerosa monogamia, viderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem nova, de hoc interrim constet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam et solidam virginitatem sive continentiam Paracletus hodie determinasset, ut ne unis quidem nuptiis fervorem carnis despumare permetteret, sic quoque nihil novi inducere videretur; ipso Domino spadonibus aperiente regna cælorum (*Matth.*, XIX, 12), (a) ut et ipso spadone; ad quem spectans et Apostolus, propterea et ipse castratus, continentiam mavult. Sed salvo, inquis, jure nubendi. Plane salvo; et videbimus quousque; nihilominus jam ex ea parte destructo, qua continentiam præfert. *Bonum*, inquit, *homini mulierem non contingere* (*I Cor.*, VII, 1). Ergo malum est contingere. (b) Nihil enim bono contrarium, nisi malum. Ideoque superesse, ut et qui habeant uxores sic sint, quasi non habeant; quo magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam causas cur ita suadeat; quod innupti de Deo cogitent: *nupti vero quomodo in matrimonio quis suo placeat* (*I Cor.*, VII, 52). Et possum contendere: non mere bonum esse, quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet. Permissio habet causam, aliquando et necessitatis (8). Denique, in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult: *Volo vos*, inquit, *omnes sic esse, quomodo et ego* (*I Cor.*, VII, 7). Et cum ostendit melius esse (9), quid utique se velle confirmat, quam quod melius esse præmisit? Et ita, si aliud quam quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens, non mere bonum ostendit, quod invitatus indulsit. Denique cum dicit, *Melius est nubere quam uri*; quale id bonum intelligendum est, quod melius est pœna? quod non potest videri melius, nisi pessimo comparatum? Bonum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Agnitio *abest Rhen. Frm.*
 (2) Contraria spiritus *Rhen.*
 (3) Exprobrant *Rhen.*
 (4) Durissimæ *Rhen.*
 (5) Ut *Rhen.*

- (6) Domini *abest Rhen. Par.*
 (7) Apparet *Leop.*
 (8) Necessitas *Seml.*
 (9) Esse quid, utique *Seml.*

COMMENTARIUS.

Septimio Psychici, qui et Catholici. RIC.—*Urigas tuos*. Si legas urigas, quasi ab urendo, hoc est qui pruriginem veluti movebunt, quid juvabunt illa commenta Pamelii de aurigis in Circo Rom.? LE PR.

CAP. III.—(a) *Ut et ipso spadone*. Etsi vox illa qua Christus Dominus significatur, parum conveniat eximia: illius integritati, nullus dubitat cum virginem

et ex virgine natum fuisse. LE PR.

(b) *Nihil enim bono contrarium nisi malum*. Paulo latius hic tractat quod præced. lib. attigit cap. 5. ex quorum utroque ipsa pene verba transcripsit B. Hieronymus, lib. I *adv. Jovin*, quæ quomodo intelligi possunt, non ut damnentur primæ nuptiæ, ostendit apolog. ad Pammachium, PAM.

eum est, ut quos Deus separavit morte, homo non jungat matrimonio; proinde contra Dei voluntatem juncturus separationem, atque si separasset conjunctionem. Hoc quantum ad Dei voluntatem non iruendam, et initii formam restituendam. Cæteri, et alia ratio conspirat; imo non alia, sed quæ illi formam imposuit, et voluntatem Dei movit adhibitionem repudii: *Quoniam qui dimiserit uxorem suam, præterquam ex causa adulterii, facit eam adulteram; et qui dimissam a viro duxerit, adulterat utique utitur.* (X, 22). Nam et nubere legitime non potest (1) repudiata; et si quid tale commiserit sine matrimonii vinculo, non capit elogium adulterii, quia adulterium matrimonio crimen est? Deus aliter censuit, citra in homines, ut in totum, sive per nuptias, sive pro, alterius viri admissio adulterium pronuntiat Deo (2). Videamus enim quid sit matrimonium ad Deum, et ita cognoscemus quid sit æque adulterium. Matrimonium est, cum Deus jungit duos in unam carnem, aut junctos deprehendens in eadem carne, conjunctionem signavit. (a) Adulterium est, cum, quoquo modo disjunctis duobus, alia caro, imo alia miscetur, de qua dici non possit: *Hæc est caro mea, et hoc os ex ossibus meis* (Gen. II, 23). Vel enim hoc et factum, et pronuntiatum, sicut ab initio, ita et nunc in aliam carnem non potest conire. Itaque sine causa dices, Deum vivo marito repudiata alii viro jungi, quasi mortuo velit; modo si mortuo non tenetur, proinde nec vivo; modo si repudio matrimonium dirimente quam morte, tenetur ei, cui per quod tenebatur, abruptum; adeo non interest (5) vivo an mortuo viro nubere. Neque enim in illum delinquit, sed in semetipsum. *Omne delictum quod admiserit homo, extra se est; qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit* (I Cor. VI, 18). Adulteratur autem, sicut suprastruximus, qui aliam carnem sibi immiscet in illam pristinam, quam Deus aut conjunxit in duos, aut conjunctam deprehendit. Ideoque abstulit repudium, quod ab initio non fuit; ut, quod ab initio fuit, fiat duorum in unam carnem perseverantiam, ne occasio vel occasio tertiæ concarnationis irrumpat, causæ permittens repudium, si forte prævenierit, præcavetur. Adeo autem repudium a primordio fuit, (b) ut apud Romanos post annum sexcente-

Asimum Urbis conditæ id genus duritiæ commissum denotetur. Sed illi etiam non repudiantes adulteria commiscunt; (c) nobis, etsi repudiemus, ne nubere quidem licebit.

CAPUT X.

Video jam hinc ad Apostolum nos provocari. Ad cuius sensum facilis perspiciendum, tanto instantius præculcandum est mulierem magis defuncto marito teneri, quominus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium, aut discordia fieri, aut discordiam facere; mortem vero ex lege Dei, non ex hominis offensa evenire. Idque omnium esse debitum, etiam non maritorum. Igitur si repudiata quæ per discordiam, et iram, et odium, et causas eorum, injuriam vel contumeliam, vel quamlibet querelam, et anima et corpore separata est, tenetur inimico, ne dicam marito; quanto magis, illa, quæ neque suo, neque mariti vitio, sed dominicæ legis eventu, a matrimonio non separata, sed relicta, ejus erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet! A quo repudium non audit, non divertit; cui repudium non scripsit, cum ipso est; quem amisisse noluit, retinet. (d) Habet secum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet, imaginario fructu representat. Ipsam denique interrogo fœminam: Dic mihi, soror, in pace præmisisti virum tuum? Quid respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei vincula est, cum quo habet apud Deum causam. Non discessit, quæ tenetur. (e) Sed in pace. Ergo perseveret in ea cum illo necesse est, quem jam repudiare non poterit, ne sic quidem nuptura si repudiare potuisset. Enim vero et pro anima ejus orat, et refrigerium interim adpostulat ei (4), et in prima resurrectione consortium, et offert annuis diebus dormitionis ejus. Nam hæc nisi fecerit, vere repudiavit, quantum in ipsa est; et quidem hoc iniquius, quanto quo modo potuit, quia non potuit; et hoc indignius, quanto jam indignius, si quia non meruit (5). Aut numquid nihil crimis post mortem? Secundum aliquem Epicurum, et non secundum Christum. Quod si credimus mortuorum resurrectionem, utique tenebimur, cum quibus resurrecturi sumus, rationem de alterutro reddiduri. Si autem in illo ævo neque nubent, neque nubentur, sed erunt æquales angelis (Math. XXII, 30); non ideo non tenebimur con-

LECTIONES VARIANTES.

(1) Non et nubere licet. *Fran. Rig. non abest Paris.*
 (2) A deo addit *Rhen. Pam. Seml. Leop. Obert. omis. edit. Venet.*
 (3) Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest vivo, etc. *l. Obert. Rhen. nihil adeo an Leop.*

(4) Adpostulet offerat *Par.* adpostulat enim *Rhen. Seml.*
 (5) *Fr. Junius locum hunc corruptum sic emend.*: quanto jam iniquius, quia non potuit; et hoc indignius, quanto jam indignius, quia non meruit.

COMMENTARIUS.

CAP. IX.—(a) *Adulterium est*, etc. Fornicationem quoque sub adulterii nomine comprehendit, veluti etiam qui sub *μοιχεία* nomine id intelligunt. *LE P.*
 (b) *Ut apud Romanos.* Servius Sulpitius, inquit manus in lib. quem composuit de *Dotibus*, tum num cautiones rei uxoriæ necessarias esse visas posuit, cum Sp. Carbilus, cui Ruga cognomentum, vir nobilis, cum uxore divortium fecit, quia lib. corporis vitio, ex ea non agnereatur. Anno V. 525, M. Atilio, P. Valerio Coss. *PAM.*

(c) *Nobis, etsi repudiemus, ne nubere quidem licebit.* Nobis, id est, Paracleticis. Nam apud Psychicos alias nuptias post divortium fuisse permissas innuit principio libri I ad uxorem. *RIG.*

CAP. X.—(d) *Habet secum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet imaginario fructu representat.* prælicenter hoc Septimius! etsi officia intelligantur. Quam qualia describit libro ad uxorem secundo. *RIG.*

(e) *Sed in pace.* Hoc respondet illi quod præcessit, *An in discordia?* *RIG.*

jugibus defunctis, quia non erit restitutio conjugii. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi in spiritale consortium, agitur tam nosmetipsos, quam et nostros. Cæterum, quomodo gratias Deo in æternum canemus, si non manebit in nobis sensus et memoria debiti hujus? si substantia, non conscientia reformabimur? Ergo qui cum Deo erimus, simul erimus, dum omnes apud Deum unum (licet merces varia, licet (Jo. XIV, 2) *multe mansiones penes patrem eundem*) uno denario ejusdem mercedis operati, id est vite æternæ, in qua magis non separabit quos conjunxit Deus, quam in ista minore vita separari vetat. Cum hæc ita sint, quomodo alii viro vacabit, quæ suo etiam in futurum occupata est? Utrique autem sexui loquimur, etsi ad alterum sermo est; quia una disciplina præest. Alium habebit in spiritu, alium in carne? Hoc erit adulterium, unius fœminæ in duos viros conscientia. Si alter a carne disjunctus est, sed in corde remanet (1); illic (ubi etiam cogitatus sine carnis congressu, et adulterium ante perficit (2) ex concupiscentia, (a) et matrimonium ex voluntate) usque adhuc maritus est, (b) ipsum illud possidens, per quod et factus est, id est animum: in quo si et alius habitabit, hoc erit crimen. Cæterum, non est exclusus, si a viliori commercio carnis decessit (3). Honoratior maritus est, quomodo mundior factus est.

CAPUT XI.

Ut igitur in Domino (4) nubas secundum Legem et Apostolum (si tamen vel hoc curas), qualis es id matrimonium postulans, quod eis a quibus postulas, non licet habere; ab episcopo monogamo, (c) a presbyteris et diaconis ejusdem sacramenti, a viduis, quarum sectam in te recusasti? (d) Et illi plane sic dabunt viros et uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est apud illos: *Omni petenti te dabis*. Et conjungent vos in Ecclesia virgine, unius Christi unica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, novo et vetere. Elige cui te adultera præstes. Puto, ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi silentium tuum, alienis (e) jam dotalibus scriptum. Hoc modo novum promereberis maritum, si veteris obliviscaris. Debes magis illi placere, propter quem Deo placere non

A maluisti. Hæc Psychici volunt Apostolum probasse, aut in totum non recogitasse, cum scriberet: *Mulier vincita est in quantum temporis vivit vir ejus; si autem mortuus fuerit, libera est: cui vult, nubat; tantum in Domino* (1 Cor. VII, 39). Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimonii, imo et plurimi, si secundi: quod enim semel esse desit, omni obnoxium est numero. Quo autem sensu Apostolus scripserit, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici utuntur. Constat autem, si quis ea recordetur, quæ huic capitulo diversa sunt et apud doctrinam, et apud voluntatem, et apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias permittit (5), quæ ab initio non fuerunt, quomodo adfirmat omnia ab initio recolligi in Christo? Si vult nos iterare conjugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito auctore defendit? Quomodo totum ordinem Ecclesiæ de monogamis disponit, si non hæc disciplina præcedit in Lucis, ex quibus Ecclesiæ ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos a fructu matrimonii avocet, dicens in collecto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos iterum in matrimonium revocat? Hæc si diversa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit, ut diximus, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici utuntur. Quia facilius est, ut aliquam rationem habeat unum illud capitulum, quæ cum cæteris sapiat, quam ut Apostolus diversa inter se docuisse videatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quæ ista materia Apostolo fuit scribendi talia? Tyrocinium novæ et cum maxime orientis Ecclesiæ, quam lacte scilicet educabat, nondum *solido cibo* (1 Cor. III) validioris doctrinæ: adeo ut, præ illa infantia fidei, ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis et sexus necessitatem. Cujus etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, cum dicit: *De his autem quæ scribitis, bonum est homini mulierem non attingere; (f) propter fornicationes autem, unusquisque uxorem suam habeat* (1 Cor. VII): ostendit fuisse qui in matrimonio a fide deprehensi, verebantur ne non liceret eis matrimonio suo exinde uti, quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundum veniam concedit, non secundum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Remanent *Frat.*
 (2) Perficitur *Rhen.*
 (3) Discessit *Rhen. Sent.*

- (4) Deo *Rhen. Sent. Obert.*
 (5) Admittit *al.*

D

COMMENTARIUS.

(a) *Et matrimonium ex voluntate*, etc. Istud confirmat communem patrum et Jurconsultorum sententiam, quod etiam sine congressu carnis matrimonium faciat voluntas, sive consensus; quo adeo etiam adprobatur B. Virginis et Josephi matrimonium apud August. lib. 1 *de nupt. et concupisc.* cap. 11 et disertis verbis etiam illud adfirmant B. Chrysost. hom. 52 *operis imp.* et B. Ambrosius lib. *de instit. virgin.*, c. 16; verum inde non sequitur quod præmissit Auctor. PAM.

(b) *Ipsam illud possidens per quod et factus est maritus, id est animum*. Etenim, ut aiunt jurisconsulti, nuptias consensus facit, non concubitus. RIC.

CAP. XI. — (c) *A presbyteris et diaconis ejusdem sacramenti*. Hoc est, Monogamis. LE PR.

(d) *Et illi plane sic dabunt viros et uxores quomodo buccellis*. Omnibus scilicet petentibus. Quasi etiam de conjugio sit dictum illud, *Omni petenti te dato*, quod summi habere titulum ad eleemosynam pertinentem ait libro *de baptismo*. Itaque hic verbis honestis nequiores significatum involvit, quemadmodum in Salomonis proverbii legimus: *Sic est via mulieris adulteræ; comedit, et tergit os suum*. LE PR.

(e) *Alienis jam dotalibus*. Dotalia græcis *ἔξω τῆς οὐκ ἐκ τῆς οὐκ* quæ mulier præter dotei constitutam secum affert. LE PR.

(f) *Propter fornicationes*. Ad verbum transtulit quod græce est *διὰ τὸ τὰς πορνείας*; in quo etiam Auctorem imitatus est B. Hieronymus, lib. 1 *adv. Jovian.*, ter quaterve. PAM.

imperium; id est, indulgens, non præcipiens ita fieri. Cæterum, malebat omnes id esse quod et ipse. Proinde et de repudio rescribens, demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse: vel maxime, quia et in ethniceis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseverandum. Quærebant et de virginibus consilium (præceptum enim Domini non erat), *bonum esse homini si sic permaneat*; utique quomodo a fide fuerit inventus. *Vinctus es (1) uxori, ne quæsieris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem: si autem acceperis uxorem non deliquisti*: quia ante fidem soluto ab uxore, non numerabitur post fidem secunda uxor, quæ post fidem prima est. A fide enim etiam ipsa vita nostra censetur. Sed hic parcere se dicit illis: alioquin pressuram carnis subsecuturam, præ angustiis temporum impedimenta matrimonii recusantibus; quin potius de Domino sollicitudinem habendam promerendo (2), quam de marito. Et (5) ita revocat quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unumquemque, in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere, adjiciens: *Mulier vincta est, quamdiu vivit vir ejus: si autem dormierit, libera est; cui volet nubat, tantum in Domino* (I Cor. VII, 39); hinc (4) quoque eam demonstrat intelligendam, quæ et ipsa sic fuerit inventa soluta a viro, quomodo et vir solutus ab uxore; per mortem utique, non per repudium facta solutione: quia repudiatis non permitteret nubere, adversus pristinum præceptum. Itaque mulier si nupsit, non delinquet, quia

A nec hic secundus maritus deputabitur, qui (5) a fide primus, et adeo sic est, ut propterea adjecterit: *Tantum in Domino*; quia de ea agebatur, quæ ethnicum habuerat, et amisso eo crediderat; ne (6) scilicet etiam post fidem ethnico se nubere posse præsumeret; licet nec hoc Psychici curent. (a) Sciamus plane non sic esse in græco authentico, quomodo in usum exiit (c) per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem eversionem (7): *Si dormierit (8) vir ejus*, quasi de futuro sonet, ac per hoc videatur ad eam pertinere, quæ jam in fide virum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens virum dedisset, quotiens amissus esset, sine ullo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente. Sed etsi ita esset quasi de futuro: *Si cujus maritus mortuus fuerit*, tantundem et futurum ad eam pertineret, cujus ante fidem morietur maritus. Quævis (9) accipe, dum cætera non evertas. Nam cum et illa sententiæ cedant, *servus vocatus es, ne curaveris: (d) Impræputiatus vocatus es, ne circumcidaris: Circumciscus vocatus es, (e) ne adduxeris*; quibus concurrat: *Vinctus es uxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem*; satis manifestum est, ad eos hæc pertinere, qui in nova et recenti vocatione constituti, de his consulebant, in quibus a fide fuerant deprehensi. Hæc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, Æn et tempori, et causæ, et tam exemplis et argumentis præcedentibus, quam et sententiis et sensibus subsequen-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Enim Rhen. Seml.
 (2) Promendo Fran.
 (5) Et abest Fran
 (4) Hanc Rhen.
 (5) Quia Rig. Ven.

- (6) Ne abest Rhen.
 (7) Emersionem Seml.
 (8) Autem inser. Rhen. Seml.
 (9) Quamvis Seml. Pam.

COMMENTARIUS.

(a) Sciamus plane non sic esse in græco authentico. Cum omne et veteris et novæ Scripturæ instrumentum in latinum sermonem exinde translatum sit, multo purior manere credenda est fontis unda, quam rivi, ut ait adversus Helvidium Hieronymus. Paque et libro de præscript. hæreticor. ad ecclesias apostolicas provocat, *apud quas authentica*, inquit, *literæ Apostolorum recitantur, sonantes vocem, repræsentantes faciem*. Sed græci illius authentici editiones hanc fuisse omnes accuratissimas jam olim observavit Gregorius Nyssenus, *orat. II, de resurrectione Dom.* Etenim ait, *ἐν τοῖς ἀκριβοτέροις ἀντιγράφοις*, Evangelium Marci non pergere ultra hæc verba, *ἐρθεῖντο γὰρ*; cujusmodi ulla hodie exstare nondum est compertum, nisi quod in bibliotheca regia servatur exemplar literis descriptum majusculis, ubi post illa, *ἐρθεῖντο γὰρ*, nota *finis* adpingitur. Mox ab ejusdem libri manu legitur, in quibusdam libris reperiri, Πάντα δὲ παραγγεμένα τῆς περὶ τὸν Πέτρον συνόμωσος ἐξήγγελεν. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὡς ἀπὸ ἀνατολῆς καὶ ἀπὸ δύσεως ἐξήπιστευεν δὲ αὐτῶν τὸ ἱερὸν καὶ ἀρραρεν κερύμα τῆς αἰδοῦς σωτηρίας. Tum altera librarii nota, in nonnullis etiam codicibus, post illa, *ἐρθεῖντο γὰρ*, sequi, Ἀναστὰς δὲ πρῶτ., et cætera quæ in vulgatis editionibus. Ric.

(b) In græco authentico. In græca veritate, in græca origine. Hieronymus præf. in Evang. Augustinus, lib. II, de doctrina Christ., cap. 15. Libros autem Novi Testamenti, si quid in latinis varietatibus titubet, Græcis cedere oportere non dubium est; et maxime, qui apud ecclesias doctiores et diligentiores reperiuntur. Et lib. contra Faustum Manich., II, cap. 6, ubi

de Pauli epistolis citat codicem Latinum emendatum, et codicem græcum etiam emendatum, authenticum dicit, quod est auctoritate dignius, tam in græcis quam in latinis. Nec piguit Augustinum plures inspicere codices, ut ipse testatur in psal. LXVII. *Plures autem codices latini*, inquit, *et maxime græci, ita distinctos versus habent*; et paulo post: *quæ distinctione multorum codicum, et auctoritate digniorum consouanti, sine dubio præferenda, etc.* Idem ad psal. eundem: *Istam repetitionem non omnes codices habent, et eam diligentiores stella adposita prænotant.* Ric.

(c) Per duar. syllabar. eversionem. In authentico illo suo legisse videtur, *ἐὰν κοιμηθῇ* δὲ, si dormiat, si mortuus sit, maritus scilicet, antequam uxor ad fidem vocaretur. Ut ex illo *ἐὰν κοιμηθῇ* δὲ per eversionem duarum syllabarum factum sit *ἐὰν κοιμηθῆ*, si dormierit, si mortuus fuerit. Quod etiam de futuro sonat, inquit Septimius. Quasi Apostoli sensus extendatur etiam ad eum casum, quo virum post fidem ab uxore susceptam mori contigerit; quo etiam casu licet uxori nubere alii viro. Et tamen in membranæ illis vetustissimis, quas viri docti jam pridem ex ampliss. Cl. Puteani bibliotheca laudavero, disertissime scriptum legitur, *ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ*, quod ibidem latine quoque redditur, *si vero dormitionem vir ejus acceperit*. Quæ sane loquendi forma christianum maritum significare magis videtur, quam ethnicum. Ric.

(e) Impræputiatus vocatus es. In præputiati, *ἐκ ἀπρῶτου*. Ric.

(d) Ne adduxeris. Præputium scilicet. Præputia ducere, dixit Juvenalis, sat. 6. Ric.

interdictum observare debemus? non utique. Vivit enim unicus pater noster Deus, et mater Ecclesia; et neque ipsi mortui sumus, qui Deo vivimus; neque mortuos sepelinus, quia et illi vivunt in Christo. Certe sacerdotes sumus a Christo vocati, monogamiae debitores ex pristina Dei lege, quae nos tunc in suis sacerdotibus prophetavit.

CAPUT VIII.

Nunc ad legem proprie nostram, id est, ad Evangelium, conversi, qualibus excipimur exemplis! Dum ad sententias pervenimus, ecce statim quasi in limine, duae (1) nobis antistes christiana sanctitatis occurrunt, monogamia et continentia: alia pudica, in Zacharia sacerdote; alia integra, in Joanne antecursore; alia placans Deum, alia praedicans Christum; alia totum praedicans sacerdotem, alia plus praeficiens quam propheten (2), scilicet eum, qui non tantum praedicaverit, aut demonstraverit coram, verum etiam baptizaverit Christum. Quis enim corpus Domini dignius initiaret (3), quam ejusmodi caro, qualis et concepit illud et peperit. (a) Et Christum quidem virgo enixa est, semel nuptura post partum, ut uterque titulus sanctitatis in Christi sensu dispungeretur, per matrem et virginem et univiram. At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? Vir justus et cautus, et utique (4) non digamus, vel ne dignius (5) mox Christus a femina praedicaretur vetere vidua et univira, quae et templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali templo, id est, Ecclesiae debeant adherere. Tales arbitros infans Dominus expertus, non alios habuit et adultus. Petrum solum invenio maritum, per sacrum; monogamum praesumo, per Ecclesiam, quae super illum aedificata, omnem gradum ordinis sui de monogamis erat collocatura. Caeteros cum maritos non invenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes. Nec enim si penes Graecos communi vocabulo censentur mulieres et uxores, pro consuetudinis facilitate (caeterum, est proprium vocabulum uxorum), ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstret uxores Apostolos habuisse. Si de matrimoniis disputaret (quod in sequentibus facit, ubi magis Apostolos aliquod exemplum nominare potuisset), recte videretur dicere: *Non enim habemus potestatem uxores circumducendi,*

A sicut caeteri apostoli et Cephas (1 Cor. IX)? At ubi ea subjungit, quae de victuaria exhibitione abstinentiam ejus, ostendunt, dicentis: Non enim potestatem habemus manducandi et bibendi? non uxores demonstrat ab Apostolis circumductas, quas et qui non habent, potestatem tamen manducandi et bibendi habent; sed simpliciter mulieres, quae illo eodem instituto, quo et Dominum comitantes, ministrabant. Jam vero si Christus reprobat Scribas et Phariseos, sedentes in cathedra Moysi, nec facientes quae docerent, quale est ut ipse super cathedram suam collocaret (6), qui sanctitatem carnis praecipere magis, non etiam obire meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat (7) et docendam et agendam, in primis de suo exemplo, tunc (8) de caeteris argumentis; cum puerorum dicit esse regnum caelorum (Matth. XVIII, 3; XXIX, 14); cum consortes illis facit alios post nuptias pueros; cum ad simplicitatem columbae (Matth. XXIX, 16) provocat, avis non tantum innocuae, verum et pudicae, (b) quam unam unus masculus novit; cum samaritanae maritum negat, (c) ut adulterum ostendat numerosum maritum (Jo. IV, 17); cum in revelatione gloriae suae de tot sanctis et prophetis, Moysen et Helian secum mavult, alterum monogamum, alterum spadonem! Non enim aliud fuit Helias, quam Joannes, qui in virtute et spiritu venit Heliae; cum ille vorator et potator homo, prandiorum et caenarum cum publicanis et peccatoribus (requentator (Matth. X; Luc XV, 13, 19), semel apud unam nuptias coenat multis utique nubentibus. Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens et esse.

CAPUT IX.

Sed haec argumentationes potius existimentur de conjecturis coacte, si non et sententiae adstiterint, quas Dominus emisit in repudii retractatu, quod permissum aliquando jam prohibet; in primis, quia ab initio non fuit sic, sicut matrimonii numerus; tum quia quos Deus conjunxit, homo non separabit (Matth. XIX, 6, 8); scilicet, ne contra Dominum faciat. Solus enim ille separabit, qui et conjunxit; separabit autem, non per duritiam repudii, quam exprobat et compescit, sed per debitum mortis. Siquidem unus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris voluntate (Matth. X, 29). Igitur, si quos Deus conjunxit, homo non separabit repudio; aequo consen-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Duo al.
(2) Prophetans Rhen.
(3) Initiavit Leop. contra omnes edd.
(4) Uterque alii.

- (5) Indignius Fran. Obert.
(6) Collocarat Fran.
(7) Insinuarat Fran.
(8) Tum Lat.

COMMENTARIUS.

ejusdem cap. Hinc etiam B. Hieronymus de magno sacerdote idipsum citat ep. 25, de obitu Blasillae ad Paulam. PAM.

CAP. VIII.—(a) Et Christum quidem virgo enixa est, semel nuptura post partum. Hanc Tertulliani sententiam asserenti Helvidio contra dixit Hieronymus, Et de Tertulliano quidem, inquit, nihil amplius dico, quam Ecclesiae hominem non fuisse. Quibus verbis significat Septimium nonnulla scripsisse Catholicis minime consentanea. Ric.

(b) Quam unam unus masculus novit. Istud forte c. Pami lib. X, c. 54 accipit, sed falsum esse tes-

tantur rerum naturalium diligentes historici. Le Pa.

(c) Ut adulterum ostendat numerosum maritum. Istud ad haeresin pertinet Montani; quo fit ut etiam detorqueat verba Christi ad samaritanam Joann. IV, ad secundas nuptias, cum tamen ille loquatur de eo qui adhaerebat illi non in nuptiis, sed in fornicatione, sicuti B. August. et graeci commentarii interpretantur. B. Hieronymus cum simile quid dixisset, lib. I, adv. Jovin., postea apolog. ad Paumach. sic interpretatur, ut non referatur ad secundas, imo et sextas nuptias, sed ad prostitutam. PAM.

VII, 2, 6). Sed et sequentia recognosce, quo sit iste, qui tibi blanditur, evadat: *Itaque, in fratres mei, mortificamini et vos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri, ei scilicet qui a mortuis exiit, uti fructum feramus Deo. Cum enim eramus in membris nostris ad fructum ferendum morti: autem evacuati sumus a lege, mortui in quo vivimus, ad serviendum Deo in novitate spiritus, in vetustate literæ. Igitur, si mortificari nos legi per corpus Christi, quod est Ecclesia, spiritu novitatis constat, non per literam legis, id est legis; auferens te a lege, quæ tenet uxorem, marito defuncto, quominus alii fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne, si viro, nubas; quantumque non deputarieris contra facta alteri viro post mortem mariti, si in lege agere deberes, tanto ex diversitate conditionis adulterii te præjudicat post mortem mariti nubentem: quia jam mortificata es legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea apud quam tibi licebat.*

CAPUT XIV.

si et absolute Apostolus permisisset in fide, in matrimonio, nubere, proinde fecisset quemadmodum et cætera, quæ adversus formam regulæ suæ conditione temporum gessit, circumcidens Titum propter superinductios (1) falsos fratres, quos quosdam inducens in templum propter obprobrium Judæorum (Act. XVI, 3, XXI, 24), ille vitatus, in Lege volentes agere, castigat. Sed ita agebant (2), ut omnibus omnia fieret, quo omnes crederet, parturiens illos, donec formaretur Christus, et calefaciens tanquam nutrix parvulos fidei (Gal., IV, 9), docendo quædam per imperium, non per imperium, aliud est enim indulgentiam denuo nubendi propter infirmitatem carnemadmodum Moyses repudiandi propter duritiam cordis (Deuter. XXIV, 1). Et hic itaque red-supplementum sensus istius. Si enim Christus quod Moyses præcepit, quia ab initio non fuit (Matth. XIX, 8), nec sic (3); ideo ab alia virtute reputabitur Christus; cur non et si abstinuit abstulerit, quod Paulus indulsit? Quia et non matrimonium ab initio non fuit, nec ideo non habendus sit, quasi spiritus alienus, tanquam Deo et Christo dignum sit quod superducitur? Si (5) Deo et Christo dignum fuit duritiam in tempore expleto compescere, cur non dignius

sit et Deo et Christo infirmitatem carnis tempore jam collectiore discutere? Si justum est matrimonium non separari, utique et non iterari honestum est. Denique, apud sacrum utrumque in bona disciplina deputatur, aliud concordie nomine, aliud pudicitie. Regnavit duritia cordis usque ad Christum: regnavit et infirmitas carnis usque ad Paracletum. Nova lex abstulit repudium, habuit quod auferret. Nova prophetia, secundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius duritia cordis Christo cessit, quam infirmitas carnis. Plus hæc sibi Paulum defendit, quam illa Moysen; tamen defendit cum indulgentem eum captat, præscribentem recusat, quæ potiores sententias et perpetuas voluntates ejus eludit; quæ non sinit nos hoc Apostolo præstare, et quousque infirmitas ista impudicissima in expugnando meliora perseverabit? Tempus ejus donec Paracletus operaretur fuit, in quem dilata (6) sunt a Domino, quæ tunc sustineri (7) non poterant, quæ jam nemini competit portare non posse; quia per quem datur portare posse, non deest. Quamdiu causabimur carnem, quia dixit Dominus, *Caro infirma* (Matth., XXV, 4)? Sed præmisit et, *Spiritus promptus*; ut vivat spiritus carnem, ut cedat quod infirmum est fortiori. Nam et: *Qui potest capere, capiat* (Matth., XIX, 12), inquit; id est, qui non potest, discedat. Discessit et ille dives, qui non ceperat substantiæ dividendæ egenis præceptum, et dimissus est sententiæ suæ a Domino (Matth., XIX, 16-22). Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii ejuscumque liberi vitio (8) *Eccce, inquit, posui ante te bonum et malum* (Deut., XXX, 15, Eccli., XV, 18); elige quod bonum est; si non potes, quia non vis (a) posse enim te, si velis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque proposuit, discedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem.

CAPUT XV.

Quæ igitur hic duritia nostra, si non facientibus voluntatem Dei renuntiamus? Quæ hæresis, si secundas nuptias, ut illicitas, juxta adulterium judicamus? Quid est enim adulterium, quam matrimonium illicitum? Notat Apostolus eos, qui in totum nubere prohibebant, qui et de cibis interdiebant, quos Deus condidit (I Tim., IV, 3). Nos vero non magis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quam cibos reprobamus, si sæpius jejunamus. Aliud est auferre, aliud temperare, aliud est legem non nubendi ponere, aliud (9) modum nubendi statuere. Plane qui exprobrant nobis duritiam vel hæresim in hac causa (10), si in tantum fovent carnis infirmi-

LECTIONES VARIANTES.

superinductios *Rhen.*
agebat *al.*
sic abest *Fran.*
superducitur *al.*
sed *Seml. Obert.*

(6) Dilatata *Rhen.*
(7) Sustinere *Fran.*
(8) Servitio *Rhen.*
(9) Est repetit. *Rhen.*
(10) Estimant *add. alii.*

COMMENTARIUS.

XIV.—(a) *Posse enim te, si velis, ostendit.* Punctus locus pro continentia, adeo ut in nostra potestate videatur, modo ad Deum recurramus. S. Au-

gustinus, lib. de adult. conjug. II, c. 29: *Levis erit continentie sarcina, si Christi erit, Christi erit, si fides aderit, quæ impetrata jubente Deo quæ jusserit.* L. P.

tatem, ut in nubendo frequenter sustinendam putent: A tunc illam in alia causa neque sustinent, neque venia fovent, cum tormentis expugnata est in negationem? Utique enim illam magis excusari capit, quæ in prælio cecidit, quam quæ in cubiculo; quæ in equuleo succubuit, quam quæ in lectulo; quæ credulitati cessit, quam quæ libidini; quæ gemens devicta est, quam quæ lubens. Sed illam quidem a communicatione depellunt, quia non sustinet in finem; hanc vero suscipiunt, quasi et hæc sustinerit in finem. Propone quid utraque non sustinerit in finem, et invenies ejus causam honestiorem, quæ sævitiam, quam quæ pudicitiam sustinere non potuit. Et tamen nec eventam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam.

CAPUT XVI.

Rideo autem, cum infirmitas carnis opponitur, quæ B summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere, est res virium; resurgere in opera carnis de continentia otio, substantia est laterum. Talis infirmitas, et tertio, et quarto, et usque septimo forsitan matrimonio sufficit; ut quæ totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura jam non Apostolum auctorem, sed Hermogenem aliquem, plures solitum mulieres ducere quam pingere, materia enim in illo abundat, unde et animam esse præsumens, multo magis spiritum a Deo non habet, jam nec psychicus, quia non de afflatu Dei psychicus. Quid, si inopiam quis causetur, ut carcerem suam aperte prostitutam profiteatur, exhibitionis causa nubentem, oblitus (Matth., VI, 23) de victu et vestitu non esse cogitandum? Habet Deum etiam corvorum educatorem, etiam florum exultorem. Quid si solitudinem domus obtendat (1)? Quasi una mulier frequentiam præstet homini ad fugam proximo: habet viduam utique, quam adsumat licebit. Non unam generis hujus uxorem, sed etiam (2) plures habere concessum est. Quid, si de posteritate quis cogitet iisdem animis, quibus oculis uxor Loth, ut

- (1) Ostendit Rhen.
- (2) Jam Rhen.
- (3) Estimant Rhen.
- (4) Pipantes Fran. Jun.

LECTIONES VARIANTES.

- (3) In quo Rhen Seml.
- (6) Tam Rhen. tum Jun.
- (7) Semetipsa Fran.

COMMENTARIUS.

CAP. XVI.—(a) Si et apud Christum legibus Juliiis agi credunt. Non dubium quin respexerit ad leges Julias, quæ cælibatus et orbitatis pœnas continebant. Quas auxit Augustus teste Dione lib. l.v. unde lex Julia dicta est lex caducaria; nam cum cælibes nihil caperent ex testamentis nisi ex proxime junctis, orbi vero dimidium tantum, legatum quod erat cælibi, caducum dicebatur, nisi intra dies centum pareret. Sozomenus id diligenter notat lib. 1, eccl. hist. ὁμοίως ἔν τῷ Ρωμαίων τὰς αἰῶνες, ἀπὸ τῶν καὶ πάντα ἐπὶ τῶν ἰσῶν ἀξιοῦσθαι τοῦτον τοῖς ἡμέραις, Lex erat antiqua apud Romanos, qua cælibes ultra viginti quinque annos legatis frustrabantur. Respicit autem ad pœvas illas Plutarchus de amore liber.: Ρωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι, γίνονται, καὶ οὐκ ἔνα καὶ κληρονομίαις ἔχουσιν, ἀλλ' ἔνα κληρονομίαις οὐκ ἔχουσιν: Plerique Romanorum uxores ducunt liberosque suscipiunt, non ut hæredes habeant, sed ut hæredes fieri ipsi possint; unde Juvenalis adulterum iuducit, qui hæc marito oggannit:

Propter me scriberis hæres.
Legatum omne capis, necnon et dulce caducum.

ideo quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit; hæredes scilicet christianus quereret, sæculi totius ex hæres? Habet fratres, habet Ecclesiam matrem. Aliud est, (a) si et apud Christum legibus Juliiis agi credunt, et existimant (3) cælibes et orbos ex testamento Dei solidum non posse capere. Nubant igitur hujusmodi in finem usque, ut in ista confusione carnis; sicut Sodoma et Gomorrha, et diluvii dies, ab illo ultimo exitu sæculi deprehendantur. Adjiciant tertium dictum (I Cor. XV, 52): Manducemus, et bibamus, et nubamus: cras enim moriemur; non recogitantes Va illud prægnantibus et lactantibus, multo gravius et amarius eventurum in concussione totius mundi, quam evenit in vastatione unius particule Judææ. Satis opportunos novissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, ubera fluitantia, et uteros nauseantes, et (b) infantes pipiantes (4). Parent Antichristo in quæ (5) libidinosis sæviat. Adducet illis carnifices obstetrices.

CAPUT XVII.

Habebunt plane Christo quod allegant, speciosum privilegium, carnis usquequaque imbecillitatem. Sed hanc judicabunt jam (6) non Isaac monogamus pater noster, nec Joannes aliqui Christi spado, nec Judith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum. (c) Solent ethnici judices destinari. Exsurget regina Carthaginis, et decernet in christianas, quæ profuga, et in alieno solo, et tantæ civitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisset; ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrariis uri quam nubere. Assidebit et illi matrona romana, quæ, etsi per vim nocturnam, nihilominus experta alium virum, maculam carnis suo sanguine abluit, ut monogamiam in semetipsam (7) vindicaret. Fuerunt et quæ pro viris mori mallet, quam post viros nubere. Idolis certe et monogamia et viduitas apparent. Fortunæ muliebri coronam non imponit, nisi

Solidum enim capere de quo hic agitur est ἰσῶν ἀξιοῦσθαι, quod idem est ac hæredem fieri ex asse, et omnem illam hæreditatem adire; quod ut dixi in cælibes non fiebat, nam legata fiebant caduca, ibantque in fiscum. lib. vi, de vulg. et pupill. substit. Propter Christianos tamen ἰσῶν ἀξιοῦσθαι παρ' ἑαυτῶν καὶ ἑταίρων τοῦ θεοῦ ἀσπασύνουσι. Constantinus deinde cælibatus pœnas sustulit. Euseb. de vitâ Const. et Sozom. lib. 1. Le Pa.

(b) Infantes pipiantes. Pipiare Oscorum lingua est vagire: ab eo fit pipilare, quo Catullus de passeris garritu utitur. Le Pa.

CAP. XVII.—(c) Solent Ethnici judices destinari. Alludit ad judicia, quæ de Christianis apud Ethnicorum tribunalia peragebantur. Non erit novum, inquit, Christianos sisti pro tribunalibus Ethnicorum. Itaque et monogamiam suam evincere conatur etiam Ethnicorum judicio, hoc est, exemplis illis toties inculcatis; credo, quod xvi sui partem Fidelium majorem tribus capi sentiebat. Ea vero sunt Lucretiæ, Flaminiæ, Vestalium, et id genus aliorum exempla. Ric.

univira; sicut nec (a) matri Matutæ. (b) Pontifex Maximus et Flaminica nubent semel. Cereris sacerdotes, viventibus etiam viris et consentientibus, amica separatione viduantur. Sunt et quæ (1) de tota continentia judicent nos virgines Vestæ et Junonis Achaicæ, et Dianæ Seythicæ, et Apollinis Pythii. Etiam bovis illius ægyptii antistites, de continentia infirmitatem Christianorum judicabunt. Erubescere caro, quæ Christum induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod a primordio facta es, in quod a fine (2)

revocaris. Redi in Adam vel priorem, si in novissimum non potes. Semel gustavit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel Deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradiso sanctitatis exsulavit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam; si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe (3) tertium Adam, et hunc digamum, et tunc poteris esse, quod inter duos non potes.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Qui *Rhen. Jun.*(2) In quod et fine *Rhen. Jun.*(5) Te addit *Rhen. tu Jun.*

COMMENTARIUS.

(a) *Matri Matutæ* Ino est alio nomine, inter deas marinas adscripta. Ovid. fast. VI.
Leucothoe gratis Matuta vocabere nostris.

Variis quippe nominibus insignitur. LE PR.

(b) *Pontifex maximus et Flaminica.* Iab. de Exhort. cast. dixit Flaminem et Flaminicam. LE PA.

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE JEJUNIIS ⁽⁴⁾

ARGUMENTUM. — *Orthodoxi quos hic vocat psychicos, B Montani dogmata de jejuniis improbant. Illius igitur assecla factus, jejunia montanica, xerophagias et stationes defendit.*

CAPUT PRIMUM.

Mirarer Psychicos (5) (c) si sola luxuria tenderent (6), qua sæpius nubunt; et non etiam (d) ingluvie lacerarentur (7), qua jejunia oderunt, monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo hæc tam unita atque concreta sint, ut si disjungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhererent. Specta corpus, et una regio est. Denique (e) pro dispositione membrorum, ordo vitiorum; prior venter, et statim cætera saginæ substructa lascivia est. Per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur (f) animalium (8) fidem studio carnis qua tota constat, tam multivorantiæ quam multinubentiæ pronam; ut merito spiritalem disciplinam pro substantia æmulam, in

hac quoque specie continentiae accuset, proinde gula frenos induentem (9) per nullas interdum vel seras vel aridas escas, quemadmodum et libidini per unicas nuptias. Piget (10) jam cum (11) talibus congregi, pudet et (12) jam de eis alterari, quorum nec defensione verecunda est. Quomodo enim protegam castitatem et sobrietatem sine taxatione adversariorum? Quinam isti sint semel nominabo (13) anteriores et interiores botuli Psychicorum. Hi Paracletico controversiam faciunt; (h) propter hoc novæ prophetiæ (13) recusantur: non quod alium Deum prædicent Montanus et Priscilla et Maximilla, nec quod *Jesum Christum solvant* (1 *Joan. IV, 5*), nec quod aliquam fidei aut spei regulam evertant; sed quod plane doceant sæpius jejunare, quam nubere. De modo quidem nubendi jam edidimus monogamiæ defensionem. Nunc de castigatione victus, secunda, vel magis prima (14) continentiae pugna est. (i) Arguunt nos, quod jejunia propria custodiamus; quod stationes

LECTIONES VARIANTES.

(1) De Jejunio adv. Psychicos hic liber inscriptus est in *edd. Gelen. Seml. all.*(5) Additur istos *Fran.*(6) Tenerentur *Rhen. Leop.*(7) Ducerentur *Seml. Leop.* laxarentur *cod. Ursini.*(8) *ψυχικῶν.*(9) Imbuentem *Seml.*(10) Pudet *al.*(11) Cum rejicit *Seml.*(12) Et abest *Rhen. Leop.*(13) Prophetiæ *Seml.*(14) Secundæ vel magis primæ *Seml. Leop.*

COMMENTARIUS.

CAP. I.—(c) *Psychicos.* Id est, Catholicos, Montani adversarios; quos Psychicos seu animales vocat, abutendo verbis apostoli (1 *Cor. II, 14*). *EDD.*

(d) *Ingluvie lacerarentur.* Rumpentur. *RIG.*

(e) *Pro dispositione membrorum, ordo vitiorum.* Hinc illud Hieronymi: ad Amasidium epist. 147. Pro membrorum ordine, ordo vitiorum est. *RIG.*

(f) *Animalem fidem.* Psychicam. *RIG.* (V. supra n. (a). *EDD.*

(g) *Exteriores et interiores botuli Psychicorum.* Honorem auribus merito praefatus est. Etenim botulus, interior quidem, farcinibus ingluvie stipatur, ut gænonis alicujus abdomen; exterior vero, in uteri mo-

dum inverecunde distenditur, ut Horatianus ille de ficulneo trunco deus,

Obscenoque ruber porrectus ab inguine palus. *RIG.*

(h) *Propter hoc novæ prophetiæ recusantur.* Sic Praxeam queritur expulisse prophetiam Roma, initio libri adversus ipsam. Et Montaniste catholicos vocabant *πρροφητῶντες* (sive occisores prophetarum. *EDD.*), ut discrete est ex Apollonii Hierapolita fragmentis quæ apud Nicephorum, lib. IV, cap. 5. *RIG.*

(i) *Arguunt nos quod jejunia propria custodiamus.* Propria scilicet montanistis seu Paracleticis, ex imperio novæ disciplinæ. *RIG.*—*ἰδὲ*, aliis non usi-